

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ З ДІТЬМИ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО КАТЕГОРІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ВОЄННИЙ ЧАС

Обіход М. М., Лис В. В.

ВСТУП

Система соціального захисту населення України, зокрема дітей та сімей із дітьми, після 2014 року зазнала істотної трансформації у зв'язку з початком російсько-української війни. Саме цей етап став поштовхом до активних змін та вдосконалення соціальної політики, особливо у сфері забезпечення прав і соціального супроводу внутрішньо переміщених осіб, включаючи дітей. Гостра потреба у підтримці внутрішньо переміщених осіб зумовила прийняття низки важливих нормативно-правових актів, серед яких Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Комплексна державна програма підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції переселенців (до 2017 року), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1094¹

Наша країна сьогодні перебуває у складних соціально-економічних умовах, зумовлених ескалацією воєнних дій та повномасштабним вторгненням російської федерації, яке розпочалося 24 лютого 2022 року. Ця ситуація суттєво вплинула на рівень життя населення та поглибила суспільні диспропорції. Тривала військова агресія на північних і південно-східних територіях країни створює додаткові соціальні ризики та ускладнює функціонування державних інституцій з соціальної допомоги. Внаслідок цього Україна зіткнулася з викликами, що за масштабами та інтенсивністю набагато перевищують труднощі періоду пандемії COVID-19 (2020–2021 рр.). За таких умов першочергового значення набуває модернізація системи надання соціальних послуг для вразливих верств населення. Ключовим механізмом цієї трансформації виступає впровадження концепції «орієнтації на людину», як основного принципу державної соціальної політики.

¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 року №1094 «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF#Text>

У процесі організації та реалізації евакуаційних заходів з лютого 2022 року, які тривають і до нині, виявилися суттєві ускладнення, з якими зіштовхнулися, як фахівці соціальної сфери, так і отримувачі допомоги. Сектор соціальних послуг, що перебуває у стані структурної модернізації, не був належним чином підготовлений до раптових змін, які трансформували роботу спеціалістів у режим безперервної комунікації, у тому числі з використанням дистанційних технологій. Водночас бенефіціари послуг, перебуваючи на межі власних психофізичних ресурсів через стрес і почуття небезпеки, часто виявляли емоційну та комунікативну закритість, що ускладнювало повноцінне виявлення їхніх потреб. У більшості випадків взаємодія обмежувалася вирішенням базових питань – забезпечення тимчасового проживання, організації харчування та надання невідкладної медичної допомоги, тоді як додаткові консультації відбувалися в змішаному форматі, як онлайн так і, офлайн спеціалістами по місцю евакуації. Це зумовило появу нових викликів, які обидві сторони мали опановувати шляхом спільної адаптації та координації зусиль.

Власне, запровадження воєнного стану та регулярні евакуаційні заходи протягом 2022–2025 років, особливо на територіях поблизу лінії бойових дій, спричинили низку негативних соціальних наслідків. Зокрема, відбулося скорочення сімейних доходів через втрату роботи, погіршилися освітні та комунікативні можливості дітей через неможливість відвідувати навчальні заклади, що призвело до соціальної ізоляції та звуження кола спілкування з однолітками в дітей. Додатково ситуацію ускладнило залучення батьків до оборонних завдань або мобілізаційних заходів. У результаті значна кількість сімей із дітьми опинилася у складних життєвих обставинах та відповідно отримала статус внутрішньо переміщених осіб.

Отже, окреслені нами проблеми зумовлюють актуальність даного дослідження та потребу в аналізі сучасного стану системи соціальної підтримки й супроводу дітей і сімей із дітьми, які мають статус внутрішньо переміщених осіб або перебувають у складних життєвих обставинах.

1. Специфіка соціальної роботи та соціального супроводу дітей і сімей з дітьми, які мають статус внутрішньо переміщених осіб

Наприклад, за інформацією зазначеною в Регіональному плані заходів Львівської області на 2025-2026 роки з реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки (див.табл.рис.1), кількість внутрішньо переміщених сімей і дітей різко зросла у 2024 році, що свідчить про суттєве загострення ситуації (наприклад, через бойові дії та інші кризи),

дана ситуація показує потребу розвитку на рівні територіальних громад та впровадження соціальних послуг і не тільки базових що охоплюють членів громади, а також інших послуг з метою реінтеграції внутрішньо переміщених осіб (дітей) в соціум громади²

Показник	2023 рік	2024 рік	Зміна
Кількість дітей, батьки або один із батьків яких загинули	1 188	1 197	+9 (збільшення на ~0,8%)
Кількість внутрішньо переміщених сімей	14 700	152 676	+137 976 (значне зростання)
Кількість внутрішньо переміщених дітей	18 806	51 856	+33 050 (різке зростання)

Рис. 1

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» виконавчі органи міських, селищних та сільських рад територіальних громад забезпечують надання базових соціальних послуг. Однією з ключових серед них є **послуга соціального супроводу**³. **Соціальний супровід** - це комплексна система заходів, що передбачає:

- оцінку потреб отримувача послуг;
- визначення шляхів подолання основних проблем;
- формування та розвиток необхідних навичок;
- регулярні зустрічі чи візити для контролю виконання завдань і надання допомоги в отриманні додаткових послуг⁴.

Саме цей вид діяльності виступає формою соціальної підтримки, спрямованої на подолання життєвих труднощів, зменшення їх негативних наслідків, а інколи й на безпосереднє вирішення особистих чи сімейних проблем внутрішньо переміщених сімей з дітьми та дітей⁵.

До складу соціального супроводу входять:

² Регіональний план заходів Львівської області на 2025-2026 роки з реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки URL: <https://loda.gov.ua/documents/139451>

³ Закон «Про соціальні послуги». № 2671-VIII. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n414>

⁴ Зверева, І. (2008). Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вісник психології і соціальної педагогіки. С. 84, 56-64

⁵ Там само

- надання соціальної допомоги, послуг та реабілітаційних заходів відповідно до індивідуальних потреб;

- соціальне виховання, що включає створення умов для засвоєння знань, набуття соціального досвіду та формування позитивних ціннісних орієнтацій;

- психологічний, соціальний і юридичний супровід, який забезпечує професійну допомогу у вирішенні різноманітних проблем;

- консультування щодо подолання складних життєвих обставин;

- підтримка, збереження та захист здоров'я членів сім'ї чи окремих осіб, сприяння самореалізації та досягненню поставлених цілей⁶.

У висновках до пункту шостого (Інформація щодо забезпечення дітей, сімей з дітьми, осіб, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах, соціальними послугами, які входять до пакету послуг для забезпечення права дитини на виховання в сімейному оточенні), згаданого нами Регіонального плану⁷ зазначається: «найбільш затребуваною послугою є консультування в контексті соціального супроводу. Потреба у розвитку послуг раннього втручання, життєстійкості і соціальної інтеграції зростає. Послуги, пов'язані із підтримкою дітей з інвалідністю та інклюзивним навчанням, надаються недостатньо і вимагають розширення. Надання екстреного втручання є важливим, але вимагає оперативнішої організації. Соціальний супровід дітей-сиріт і сімей з дітьми у складних обставинах потребує посилення.

Основні рекомендації:

- Розширити консультування:

- Збільшити кількість фахівців для забезпечення якості консультацій.

- Впровадити спеціалізовані консультації для різних груп: сімей, дітей, осіб з інвалідністю.

- Підсилити програми з формування життєстійкості:

- Розробити додаткові тренінгові програми для підлітків, молоді та сімей у складних життєвих обставинах.

- Активізувати програми раннього втручання:

- Розширити охоплення дітей віком від 0 до 3 років, особливо у сільських громадах.

- Підвищити співпрацю між медичними та соціальними службами.

- Покращити соціальний супровід:

⁶ Там само

⁷ Регіональний план заходів Львівської області на 2025-2026 роки з реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки URL: <https://loda.gov.ua/documents/139451>

– Вдосконалити механізми виявлення сімей/осіб, які потребують супроводу.

– Забезпечити міжвідомчу взаємодію для комплексної підтримки.

– Посилити соціальну інтеграцію та реінтеграцію:

– Розширити програми працевлаштування, навчання та психологічної підтримки для осіб, які повертаються до активного суспільного життя.

– Посилити підтримку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

– Збільшити кількість фахівців для супроводу таких сімей.

– Проводити системну роботу із залученням наставників.

– Розширити екстрене втручання:

– Розробити чіткі алгоритми дій при кризових ситуаціях.

– Збільшити кількість мобільних бригад кризового реагування.

– Підвищити доступ до денного догляду дітей з інвалідністю:

– Створити нові денні центри у громадах, де таких послуг немає.

– Забезпечити підвищення кваліфікації персоналу.

– Посилити інклюзивне навчання:

– Збільшити кількість асистентів для дітей в інклюзивних класах.

– Проводити регулярне навчання для педагогів із питань інклюзії.

Бенефіціарами (отримувачами) послуги соціального супроводу, яка є однозначно затребуваною, виступають діти та сім'ї з дітьми (або окремі особи), які опинилися у складних життєвих обставинах. У нашому випадку йдеться передусім про внутрішньо переміщених осіб, котрі не мають можливості самостійно подолати чи зменшити негативні наслідки цих ситуацій.

Ця соціальна послуга надається на підставі комплексного виявлення та оцінки індивідуальних потреб отримувачів, розроблення персонального плану та укладення договору про надання послуг. Рішення щодо надання соціального супроводу ухвалюється регіональними структурними підрозділами з питань соціального захисту населення державних адміністрацій або органами місцевого самоврядування – виключно за згодою отримувача послуг чи його законного представника.

Але, принципи надання послуги соціального супроводу, передбачають⁸:

1. Добровільність прийняття допомоги та активна участь особи чи сім'ї у подоланні складних життєвих обставин.

⁸ Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 150–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_18.

2. Повага до людини та визнання її цінності незалежно від соціального статусу, досягнень чи поведінки.

3. Пріоритетне право дитини на виховання та розвиток у сімейному середовищі.

4. Індивідуальний та диференційований підхід, який враховує унікальні потреби та особливості кожної особи чи родини.

5. Системність, комплексність, доступність і безоплатність соціальних послуг.

6. Толерантність, гуманізм та дотримання професійної етики.

7. Пріоритет інтересів сім'ї як цілісної соціальної одиниці та кожного її члена.

При тому основними заходами в межах соціального супроводу є⁹:

- відвідування місця проживання чи перебування отримувачів послуг;

- оцінка потреб сімей та осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах;

- розроблення індивідуального плану соціального супроводу;

- аналіз та коригування програм соціальної підтримки;

- виявлення й повідомлення про проблеми, пов'язані з отриманням інших соціальних послуг;

- надання інформаційно-просвітницьких матеріалів (буклетів, листівок, брошур, циркулярів);

- комунікація з отримувачами, їхніми родинами та близьким оточенням (особисто чи телефоном);

- психологічний супровід (психологічна корекція, робота психотерапевтичних команд);

- організація сімейних зустрічей, групових заходів та онлайн-конференцій;

- залучення отримувачів до тренінгів, семінарів, круглих столів, дискусій та конференцій;

- допомога в оформленні документів;

- перенаправлення до інших надавачів послуг, зокрема спеціалізованих служб;

- організація груп самопомоги серед сімей з дітьми;

- сприяння у веденні та впорядкуванні документації.

У разі успішного завершення програми соціального супроводу надавач соціальних послуг здійснює заходи, спрямовані на підготовку

⁹Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 150–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_18.

бенефіціара до припинення отримання послуги, це стосується і сімей з дітьми зі статусом ВПО.

Соціальний супровід призначається за рішенням консультативно-дорадчого органу щодо влаштування дитини, сім'ї з дітьми або окремої особи на підставі соціального обстеження та підтверджених даних про наявність складних життєвих обставин в тому числі і у сімей з дітьми ВПО.

Якщо ж сім'я чи особа відмовляються передавати свої питання на розгляд дорадчого органу, вони можуть отримати соціальну допомогу за власним письмовим зверненням.

Розпочинається супровід після видання відповідного наказу Центру соціальних послуг територіальної громади про призначення спеціаліста з питань соціального супроводу. Обов'язковою умовою є згода сім'ї чи окремої особи на отримання послуги та укладення договору, у якому визначаються права та обов'язки сторін. Один примірник договору зберігається у Центрі, інший - передається отримувачу послуги. Перед початком роботи соціальний працівник здійснює виїзд до сім'ї з дітьми чи особи з метою всебічного вивчення та оцінки їхніх потреб. У процесі поглибленого обстеження аналізуються такі аспекти:

- офіційний статус сім'ї, як що такий існує;
- стан здоров'я, розвиток та освіта дитини, а також ставлення до неї;
- погляди членів сім'ї чи окремої особи на проблеми та способи їх вирішення;
- рівень комунікації в родині або у стосунках із соціальним працівником;
- фізичні, соціальні та інші ресурси для подолання складних життєвих обставин.

За результатами комплексного обстеження сім'я або особа, що перебувають під соціальним супроводом, отримують облікову картку встановленого державними органами зразка.

За цими діями формується План соціального супроводу, який складається після оцінки потреб сім'ї з дітьми або окремої особи, яка перебуває у складних життєвих обставинах або має статус ВПО. Він визначає конкретні заходи, спрямовані на подолання життєвих труднощів.

План обов'язково погоджується та підписується всіма повнолітніми членами сім'ї, які беруть участь у його реалізації, а також соціальними працівниками, що здійснюють супровід. Документ охоплює ключові сфери життєдіяльності:

- забезпечення розвитку та виховання дитини;
- підтримання емоційного благополуччя;
- охорону здоров'я;

- соціальне та фізичне функціонування;
- умови проживання, відпочинок, спілкування та інтеграцію в суспільство.

План складається у двох примірниках: один зберігається в Центрі, інший передається сім'ї або особі. За потреби не рідше одного разу на місяць проводиться аналіз його виконання за участю соціального працівника та отримувачів послуг.

Соціальний супровід надається на регулярній основі протягом визначеного часу. Тривалість послуги встановлюється індивідуально, але, як правило, не перевищує шести місяців. Вона залежить від:

- складності проблем сім'ї чи особи;
- рівня розвитку копінг-потенціалу (здатності долати труднощі);
- ступеня самостійності у подоланні життєвих обставин;
- наявності соціальних зв'язків та ресурсів.

У разі необхідності дорадчий орган може продовжити термін супроводу до одного року. Для цього соціальні працівники можуть залучати додаткових фахівців та ресурси громади (за згодою сім'ї чи особи). Через три місяці проводиться проміжна оцінка, за результатами якої у план вносяться корективи з урахуванням змін у ситуації родини. Після завершення супроводу, відповідно до договору, проводиться підсумкова соціальна перевірка. За її результатами приймається рішення про припинення або продовження послуги. Якщо родина чи особа письмово відмовляються від розгляду своїх проблем дорадчим органом, рішення може ухвалювати безпосередньо соціальний Центр. Після закінчення програми отримувачі послуг інформуються про доступні форми подальшої підтримки та організації, до яких вони можуть звертатися. У разі потреби соціальні працівники можуть продовжувати співпрацю з сім'єю для надання додаткових послуг. У випадку виникнення конфліктних ситуацій між соціальними працівниками та сім'ями, що ускладнюють реалізацію програми, передбачаються механізми їх врегулювання та заходи для запобігання професійному вигоранню спеціалістів.

Слід також зазначити, що ефективність організації та надання конкретних соціальних послуг дітям, сім'ям з дітьми в тому числі і зі статусом ВПО, визначається шляхом проведення як зовнішньої, так і внутрішньої оцінки їхньої якості. Така оцінка здійснюється за допомогою прямих інтерв'ю з бенефіціарами послуг та/або їхніми законними представниками із залученням усіх зацікавлених сторін – як фахівців із соціальної роботи (ФСРів), так і представників служб у справах дітей та взагалом розвитку принципів соціальної роботи в територіальній громаді.

Слід зазначити, що соціальна робота є невід’ємною складовою соціальної сфери та охоплює ті категорії населення, які потребують допомоги. Роль соціальних працівників у цьому процесі може бути різною¹⁰, але в окремих випадках вона набуває життєвої необхідності. Як практична професійна діяльність, соціальна робота реалізується через надання допомоги та підтримки людям, що опинилися у складних життєвих обставинах¹¹. Фактично це процес визначення потреб і надання допомоги індивідам, сім’ям чи групам, спрямований на подолання їхніх життєвих проблем – економічних, медичних, соціально-медичних, правових, психолого-педагогічних, інформаційно-консультативних тощо. Її кінцева мета полягає у відновленні, покращенні або стимулюванні здатності особи до самовідновлення та саморозвитку¹².

У широкому розумінні соціальна робота охоплює професійну діяльність соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, а також окремих соціальних працівників. Її завданням є надання допомоги особам чи групам для успішної соціалізації у випадках, коли цей процес ускладнений відсутністю належних суспільних умов або індивідуальними вадами. У деяких ситуаціях соціалізація може призупинятися або набувати зворотного напрямку десоціалізація¹³. Особливо актуальною вона стає в умовах тимчасової окупації, військових дій чи вимушеного переміщення, коли соціалізація у звичному середовищі стає неможливою.

До ключових функцій соціальної роботи відносять:

1. Створення умов, у яких кожна людина може реалізувати своє право на соціальний захист.
2. Сприяння досягненню та підтриманню стандартів життя, необхідних для гармонійного розвитку особистості.
3. Забезпечення реалізації принципів соціальної справедливості в суспільстві¹⁴.

¹⁰ Андрющенко А., Горбунова-Рубан С. Підготовка соціальних працівників в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. SOCIOПРОСТІР. 2019. № 8. С. 35–40. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/12776>.

¹¹ Там само

¹² Кривоконь Н. І. Роль соціальної роботи в аспекті побудови громадянського суспільства. Актуальні проблеми соціальної роботи в Україні (соціально-правовий, педагогічний та правовий аспекти) : зб. матер. наук.-практ. семінару (м. Чернігів, 29 берез. 2007 р.) / за ред. Н. І. Кривоконь]. Чернігів : Чернігів. Обереги, 2007. 71 с.

¹³ Там само

¹⁴ Кривоконь Н. І. Роль соціальної роботи в аспекті побудови громадянського суспільства. Актуальні проблеми соціальної роботи в Україні (соціально-правовий, педагогічний та правовий аспекти) : зб. матер. наук.-практ. семінару (м. Чернігів, 29 берез. 2007 р.) / за ред. Н. І. Кривоконь]. Чернігів : Чернігів. Обереги, 2007. 71 с.

У сучасних умовах, зокрема після запровадження воєнного стану, соціальна робота постає як діяльність, спрямована на визначення та задоволення потреб осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Вона охоплює підтримку індивідів, сімей з дітьми, сімей і груп у вирішенні економічних, медичних, правових, соціально-медичних, психолого-педагогічних та інформаційно-консультативних проблем¹⁵. Її результативність забезпечується завдяки професіоналізму соціальних працівників, діяльність яких сприяє успішній соціалізації людини чи групи осіб. Це особливо важливо в тих випадках, коли через несприятливі умови або індивідуальні обмеження процес соціалізації ускладнений, призупинений або набуває форми десоціалізації¹⁶.

Робота соціальних працівників є надзвичайно важливою, оскільки її головна мета полягає у наданні допомоги й підтримки особі у вирішенні життєвих проблем, а також у створенні умов для реалізації її прав у сфері соціального захисту¹⁷.

Соціальний працівник повинен володіти комплексом фахових знань і навичок, серед яких:

- знання з психології, соціології, психіатрії та соціального законодавства;
- обізнаність із теоріями й методами соціальної роботи;
- вміння ефективно комунікувати та надавати необхідну інформацію;
- здатність оцінювати потреби клієнтів і представляти їхні інтереси;
- навички формування та підтримки «мережі допомоги»;
- управління процесом надання допомоги із застосуванням сучасних методів, форм та технологій^{18, 19}.

З огляду на появу нових сфер професійної діяльності, нових категорій клієнтів і запровадження нових посад²⁰, роль соціального працівника в організації соціального забезпечення постійно зростає,

¹⁵ Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 150–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_18.

¹⁶ Лукашевич М. П., Семігіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручн. Київ : Каравела, 2011. 368 с.

¹⁷ Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 150–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_18.

¹⁸ Лукашевич М. П., Семігіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручн. Київ : Каравела, 2011. С. 368

¹⁹ Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 150–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_18.

²⁰ Моргун, В. (2020). Професійна діяльність фахівців соціальної сфери в умовах пандемії. Наука та інновації, 90, 76-77.

особливо у період повоєнного відновлення. Його професійність²¹ безпосередньо залежить від рівня підготовки та постійного професійного вдосконалення²².

Особливої компетентності вимагається від соціальних працівників, які здійснюють свою діяльність на рівні територіальних громад²³. Саме від їхньої професійності залежить ступінь задоволення потреб жителів громади та якість соціального забезпечення.

В умовах воєнного стану соціальна робота набула нових характеристик. Протягом останнього десятиріччя вона поступово трансформувалася у цілісну динамічну систему, що поєднує як професійну, так і непрофесійну діяльність, реагуючи на нові соціальні виклики.

Така діяльність здебільшого здійснюється соціальним працівником з метою надання соціальної підтримки та піклування²⁴. Основним завданням у цьому процесі є задоволення потреб соціально вразливих осіб у допомозі. Чинне законодавство наразі визначає соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю як діяльність уповноважених органів, підприємств, установ та організацій, а також фахівців із соціальної роботи та волонтерів. Її головна мета полягає у забезпеченні соціальної підтримки визначених категорій населення, гарантуванні їхніх прав і свобод, підвищенні якості життєдіяльності та задоволенні базових і спеціальних потреб²⁵.

Зі зростанням соціальних викликів у суспільстві збільшується й кількість осіб, які потребують підтримки з боку фахівців соціальної сфери, що робить їхню діяльність та вдосконалення професійних функцій особливо актуальним.

Щоб ефективніше допомагати клієнтам у розв'язанні їхніх проблем, фахівці соціальної роботи освоюють нові ролі, опановують сучасні види діяльності, виконують додаткові функції та постійно підвищують рівень

²¹ Кривоконь Н. І. Роль соціальної роботи в аспекті побудови громадянського суспільства. Актуальні проблеми соціальної роботи в Україні (соціально-правовий, педагогічний та правовий аспекти) : зб. матер. наук.-практ. семінару (м. Чернігів, 29 берез. 2007 р.) / за ред. Н. І. Кривоконь]. Чернігів : Чернігів. обереги, 2007. 71 с.

²² Моргун, В. (2020). Професійна діяльність фахівців соціальної сфери в умовах пандемії. Наука та інновації, 90, 76-77.

²³ Там само.

²⁴ Овод Ю. В. Особливості професійної діяльності соціального працівника в системі соціального забезпечення. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. № 1. С. 167–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_1_40.

²⁵ Моргай Л. Професійна діяльність фахівців соціальної роботи у Службах справах дітей. Ввічливість. Humanitas. 2023. № 1. С. 73–78. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.10>.

свої професійної компетентності. Бути справжнім професіоналом у соціальній сфері означає безперервно вдосконалюватися й розкривати власний потенціал.

Варто підкреслити, що з раніше визначеним переліком функцій соціальні працівники мали справу досить рідко. Проте нині ці завдання стали частиною їхньої повсякденної діяльності. Можна виокремити низку додаткових функцій, серед яких:

1. Надавання екстреної допомоги дітям, які повертаються з інституційних закладів догляду та виховання;

2. Виконання ролі психолого-соціальних консультантів та радників;

3. Підтримка дітей, що постраждали від сімейного насильства чи жорстокого поводження, що є непрямим, але суттєвим наслідком воєнного стану;

4. Сприяння клієнтам у отриманні матеріальної допомоги та грошових виплат;

5. Консультування осіб, які втратили близьких або чиї рідні перебувають у критичному стані внаслідок воєнних дій;

6. Забезпечення постійного соціального супроводу тим, хто не в змозі самостійно подолати власні життєві труднощі²⁶.

Наприклад, дослідник А. Рокотянська²⁷ зазначає низку тверджень щодо особливостей поведінки людей у період тривоги та страхів, із якими вони стикаються. Ці аспекти безпосередньо пов'язані з діяльністю соціальних працівників, адже саме вони покликані запобігати посиленню тривожних станів у населення та надавати допомогу окремим особам і сім'ям у різних сферах їхнього життя. У цьому контексті доцільно розглянути й проаналізувати типові ситуації клієнтів, із якими соціальні працівники можуть зіткнутися в умовах воєнного стану. Насамперед це:

– **вплив інформаційних джерел, часто недостовірних.** У таких випадках соціальні працівники мають співпрацювати з іншими фахівцями – медиками, психологами, освітянами, – щоб допомогти людині зрозуміти реальний перебіг подій і навчити її адаптуватися до умов воєнного стану;

– **пасивна позиція особистості, коли** людина стає об'єктом зовнішніх обставин, які значно впливають на її психологічний стан. Вона не здатна самостійно впоратися зі стресом і звертається по допомогу до інших, зокрема до соціальних працівників;

²⁶ Семигіна, Т & Скляр, Т. (2020). Відповідь соціальної роботи на виклики пандемії COVID-19. Академія праці, соціальних відносин та туризму. С. 155, 3.

²⁷Рокотянська, А. (2020). Щодо системи надання соціальних послуг на рівні територіальної громади в процесі децентралізації в Україні. Виклики для публічного управління. С.181, 141-146

– **домінування негативних емоцій.** Унаслідок відчаю особа починає сприймати події виключно з негативного боку, що негативно позначається на її фізичному й психічному здоров'ї. Завдання соціальних працівників полягає в тому, щоб навчити клієнтів долати внутрішні переживання, сприймати труднощі як життєвий досвід і виробляти «психологічний імунітет» до дії негативних факторів;

– **уникання соціальних контактів.** Для подолання цієї проблеми соціальний працівник може рекомендувати звернення до спеціалізованих служб, зокрема на «Телефон довіри», де клієнт має змогу анонімно поділитися своїми переживаннями, що часто полегшує процес подолання страхів;

– **панічні стани, коли людина не здатна контролювати паніку та її наслідки.** Завдання соціального працівника полягає у формуванні вміння виявляти першопричини панічних реакцій, а також навчання профілактичних методів, які дозволяють запобігати їх повторній появі²⁸.

У контексті спектра надання допомоги та супроводу соціальними працівниками в умовах воєнного стану варто виокремити таку сучасну форму підтримки, як **онлайн-супровід**. Ця форма стає актуальною там, де кількість фахівців соціальної сфери є недостатньою або вони відсутні взагалі. Особи, які потребують допомоги, шукають «співрозмовника» – компетентного спеціаліста з подібним досвідом, якому можна довірити власні проблеми.

Онлайн-взаємодія є фактично новою моделлю роботи у сфері соціальної діяльності, і показала свою затребуваність як під час пандемії COVID-19 так і під час повномасштабної агресії. Тому соціальні працівники були змушені оперативно опановувати цифрові інструменти та розробляти доступні методики дистанційної роботи, щоб максимально задовольнити потреби отримувачів послуг. Така форма діяльності виконує насамперед **профілактичну функцію**.

Соціальні працівники можуть організовувати онлайн-підтримку як в індивідуальному форматі, так і в груповому, надаючи клієнтам такі види соціальної допомоги, як:

– **Емоційна підтримка** – надання клієнтам моральної допомоги, вислуховування, створення відчуття безпеки та розуміння;

– **Оцінювальна допомога** – аналіз ситуації клієнта, визначення його потреб та надання порад щодо можливих шляхів вирішення проблем;

²⁸ Рокотянська, А. (2020). Щодо системи надання соціальних послуг на рівні територіальної громади в процесі децентралізації в Україні. Виклики для публічного управління. С. 181, 141-146

– **Мережева допомога** – сприяння встановленню контактів між клієнтом та іншими людьми чи організаціями, які можуть надати додаткову підтримку;

– **Інформаційна підтримка** – забезпечення доступу до актуальної інформації про соціальні послуги, законодавчі зміни, можливості отримання матеріальної чи психологічної допомоги;

– **Матеріалізована підтримка** – організація та забезпечення клієнта конкретними видами допомоги, наприклад, продуктами, одягом, ліками чи фінансовими виплатами²⁹.

До основних переваг **емоційної соціальної підтримки** належить те, що людина має змогу звернутися до фахівця миттєво, без витрат часу на дорогу, і швидко отримати необхідну допомогу. Ця форма взаємодії спрямована не стільки на досягнення кінцевого результату, скільки на поліпшення емоційного стану клієнта, відновлення його внутрішньої рівноваги та здатності мобілізувати сили для подолання життєвих труднощів.

Дослідження сучасних **функцій фахівців соціальної роботи в умовах воєнного стану** дало змогу виокремити ключові напрями їх діяльності, спрямовані на підтримку населення та забезпечення ефективності соціальних послуг. До основних функцій соціальних працівників належать:

– **навчально-інформаційна функція** – організація та проведення онлайн-зустрічей і консультацій, спрямованих на підвищення рівня поінформованості та безпеки населення.

– **координаційно-управлінська функція** – розроблення нових стратегій і методів надання соціальних послуг, а також контроль за їх реалізацією.

– **моніторингова функція** – здійснення оцінки якості та результативності соціальних послуг з метою забезпечення безпеки як отримувачів, так і самих фахівців.

– **адвокаційна функція** – підвищення суспільної обізнаності щодо значення діяльності соціальних працівників, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як пандемія чи воєнний стан.

Окрім зазначених вище, у діяльності соціальних працівників виокремлюють також функції профілактики та реагування.

До **профілактичних функцій** належать:

– підтримка нових членів територіальних громад, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, а також визначення їхніх базових потреб;

²⁹ Матвієнко, Л., & Нежинська, О. (2020). Правила надання послуг клієнтам. Психологія і педагогіка. С. 244, 222-224.

– організація механізмів догляду за ВПО у разі необхідності, надання соціально-побутової та медичної допомоги;

– здійснення психологічної підтримки та соціального супроводу дітей, сімей і окремих осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі через засоби дистанційного зв'язку (гарячі лінії, онлайн-консультації);

– сприяння захисту прав осіб із дітьми та запобігання випадкам домашнього насильства³⁰.

Таким чином, підсумовуючи висвітлені питання щодо організації соціальної роботи взагалом та соціальних послуг в територіальних громадах, зокрема, функцій фахівців соціальної роботи в умовах воєнного стану, можна стверджувати, що обсяг їхніх обов'язків істотно зріс, що призвело до підвищення професійного навантаження. Водночас рівень відповідальності соціальних працівників має залишатися надзвичайно високим, адже від якісного та кваліфікованого виконання ними завдань безпосередньо залежить життя і добробут людей. Також фахівці соціальної сфери мають бути здатними швидко опановувати нові знання та навички, оперативно реагувати на звернення громадян, і налагоджувати ефективну співпрацю з лікарями, психологами та іншими суміжними спеціалістами. Однак реалізація цих вимог значно ускладнюється через надмірний обсяг функцій і завдань, покладених на соціальних працівників.

2. Регламентація питань соціального супроводу дітей та сімей з дітьми, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, у правовому та нормативному полі.

ержавні та місцеві соціальні інституції, що забезпечують надання базових послуг дітям та сім'ям з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО) під час воєнного стану або набули статусу внутрішньо переміщених осіб, здійснюють свою діяльність на основі чинної нормативно-правової бази держави. Саме вона визначає особливості процесу надання послуг отримувачам. Водночас, нормативна база зазнає змін і вдосконалюється під впливом різних факторів, що безпосередньо впливають на розвиток і функціонування соціальної сфери країни.

На сьогодні використовується певний перелік нормативно-правових актів, розроблених законодавцем, а також центральними та місцевими органами влади, спрямованих на захист прав і найкращих інтересів дитини, надання соціальної допомоги сім'ям з дітьми та визначення

³⁰ Баханов, Б. (2020). Захист соціальних працівників під час пандемії COVID-19. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 145, 20-28.

статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО).

Так, 1 червня 2020 року під впливом боротьби з пандемією Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» та затвердив Порядок забезпечення соціального захисту дітей, зокрема тих, які зазнали жорстокого поводження. Зазначений Порядок спрямований на координацію процесу виявлення дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та здійснення першочергових заходів щодо їхнього захисту. Він передбачає ведення обліку таких дітей і організацію системи їх соціального захисту. Постанова має також профілактичний характер, оскільки її метою є своєчасне виявлення дітей із групи ризику та надання їм екстреної допомоги з метою недопущення подальшого загострення складних життєвих обставин³¹.

Крім того, 1 червня 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 587 «Про організацію надання соціальних послуг», якою було затверджено Порядок організації надання таких послуг. Відповідно до цього Порядку здійснюється виявлення осіб та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або належать до групи ризику їх виникнення. Документ також регламентує планування й організацію процесу надання соціальних послуг, порядок подання заяв на їх отримання, а також ухвалення рішень щодо надання чи відмови у наданні послуг залежно від чинників, що зумовили складні життєві обставини, визначені Законом України «Про соціальні послуги»³².

Постанова Кабінету Міністрів України № 449 від 1 червня 2020 року «Про затвердження Порядку моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг» затвердила відповідний Порядок, який регламентує процес аналізу ефективності надання соціальних послуг. Документ спрямований на вдосконалення системи соціального обслуговування та створення умов для підвищення якості соціальних послуг. Моніторинг здійснюється шляхом опитування жителів територіальної громади та передбачає проходження п'яти основних етапів:

- **аналіз інформації** щодо надання соціальних послуг;
- **оцінка системи надання послуг** відповідно до потреб громади;
- **формування показників моніторингу** соціальних послуг згідно з формою, затвердженою Міністерством соціальної політики;

³¹ Постанова Кабінету Міністрів № 585. (2020). Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

³² Закон «Про соціальні послуги». № 2671-VIII. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n414>

– **визначення пріоритетних результатів** діяльності у сфері соціальних послуг з урахуванням актуальних потреб громади;

– **розвиток комплексності соціальних послуг**, спрямованої на забезпечення їхньої ефективності та доступності³³.

арто наголосити, що 4 червня 2020 року Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про звернення до Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів, спрямованих на забезпечення належного соціального захисту дітей – вихованців інтернатних закладів, зокрема дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа». У цьому документі Верховна Рада звернулася до Кабінету Міністрів України з низкою невідкладних рекомендацій, спрямованих на посилення гарантій соціального захисту зазначених категорій дітей, а саме:

– **Термінове забезпечення соціального супроводу** для дітей, які під час карантину були повернуті з інституційних закладів виховання до батьків.

– **Забезпечення соціальних працівників засобами індивідуального захисту**, адже вони виконують функції соціального супроводу дітей та здійснюють візити до їхніх сімей.

– **Підготовка пропозицій для Верховної Ради** щодо підвищення щонайменше на 50% державної соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також збільшення фінансування оплати праці патронатних вихователів і грошового забезпечення прийомних батьків.

– **Розробка методик виявлення сімей групи ризику**, що можуть опинитися у складних життєвих обставинах, та своєчасне виявлення дітей, які вже перебувають у таких умовах.

– **Контроль за впровадженням заходів**, спрямованих на підготовку дітей, які повертаються до батьків з інституційних закладів догляду та виховання³⁴.

Вищезазначені нормативні акти використовуються в повному обсязі і зараз під час широкомасштабної агресії та також торкаються дітей зі статусом ВПО.

³³Постанова Кабінету Міністрів № 449. (2020). Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>

³⁴Постанова Верховної Ради № 673-IX. (2020). Про звернення до Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів, спрямованих на забезпечення належного соціального захисту дітей – вихованців інтернатних закладів, у тому числі дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-20#Text>

Крім того, сьогодні діє нормативно-правова база від 2014 року, початку російсько-української війни, що регулює питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, постановами Кабінету Міністрів України визначено механізми реалізації відповідних заходів. Так, Постанова КМУ «Про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб» від 1 жовтня 2014 р. [41] встановлює порядок реєстрації та процедуру видачі довідки про взяття на облік. Крім того, Указ «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам на покриття вартості проживання, у тому числі житлово-комунальних послуг» від 1 жовтня 2014 року³⁵ передбачає механізм надання щомісячної адресної допомоги для часткового покриття витрат на проживання.

У січні 2018 року було внесено зміни до Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у тому числі житлово-комунальних послуг. Основною новацією цієї Постанови стало уточнення розміру щомісячної адресної допомоги. Крім того, 1 жовтня 2014 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову «Про затвердження порядку використання коштів, отриманих від фізичних та юридичних осіб, на надання одноразової матеріальної допомоги потерпілим та внутрішньо переміщеним особам». Згодом, 22 вересня 2016 року, до неї були внесені зміни³⁶. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до інформації єдиної бази даних про внутрішньо переміщених осіб»³⁷, якою було визначено механізм формування та функціонування зазначеної бази. Єдина інформаційна база містить відомості про внутрішньо переміщених осіб, що має важливе значення для забезпечення реалізації та гарантування їхніх прав і свобод. Водночас громадські об'єднання, благодійні організації та волонтери, які здійснюють надання адресної допомоги ВПО, отримують право доступу до цієї бази, за винятком інформації, що становить персональні дані. Доступ до інформаційної бази громадських об'єднань забезпечує можливість більш ефективної координації діяльності державних органів, відповідальних за реалізацію

³⁵ Про забезпечення тимчасового проживання сімей, які переселилися з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя : постанова Кабінету Міністрів України від 25 черв. 2014 р. № 213. – URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/213-2014-%D0%BF%20>.

³⁶ Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 22 верес. 2016 р. № 646. – URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-п>.

³⁷ Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю : Указ Президента України від 13 груд. 2016 р. № 553/2016. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/553/2016>.

прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Важливим прикладом є Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання дозволу на тимчасове проживання сім'ям, які виїхали з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя» від 25 червня 2014 року³⁸. Цей документ передбачає виділення коштів обласним державним адміністраціям та Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України для організації матеріальної допомоги відповідним категоріям населення.

Прийняті урядові рішення також передбачають механізми компенсації витрат на проживання внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та порядку передачі даних органами реєстрації до Єдиного державного демографічного реєстру» від 2 березня 2016 р.³⁹ врегульовано питання обліку та передачі інформації про внутрішньо переміщених осіб. Окремо питання соціального захисту цієї категорії громадян визначено Постановою КМУ «Про затвердження Комплексної державної програми підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, переміщених з тимчасово окупованої території України, та протидії терористичній операції в інших регіонах України» від 16 грудня 2015 року⁴⁰.

Програма передбачала визначення шляхів та засобів розв'язання ключових проблем громадян України, які були змушені залишити тимчасово окуповані території та райони проведення антитерористичної операції. У ній було окреслено завдання, заходи, очікувані результати, критерії ефективності, а також обсяги та джерела фінансування. Програма підтримки внутрішньо переміщених осіб мала на меті зниження рівня соціальної напруги між ВПО та суспільством у цілому, а також забезпечення соціальної, медичної, психологічної й матеріальної допомоги зазначеним категоріям населення.

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року «Про застосування соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»⁴¹ (з

³⁸Про забезпечення тимчасового проживання сімей, які переселилися з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя : постанова Кабінету Міністрів України від 25 черв. 2014 р. № 213. – URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/213-2014-%D0%BF%20>.

³⁹Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 22 верес. 2016 р. № 646. – URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-п>.

⁴⁰Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015 – 2016 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лип. 2015 р. № 505. – URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/505-2015-п>.

⁴¹Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та

подальшими змінами) була спрямована на забезпечення соціальних гарантій для внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до неї, соціальні виплати надаються за місцем проживання ВПО, що підтверджується довідкою, та здійснюються виключно через рахунки у Державному ощадному банку України.

З метою врегулювання питань зайнятості осіб зі статусом ВПО Кабінетом Міністрів України також була ухвалена постанова від 8 липня 2015 року «Про затвердження основних напрямів вирішення проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на період 2015–2016 рр.»⁴²

У діяльності Кабінету Міністрів України значне місце посідають нормативно-правові акти, спрямовані на врегулювання питань соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, варто відзначити розпорядження КМУ від 11 червня 2014 року «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції»⁴³. Важливим документом також став наказ «Про відшкодування витрат, пов'язаних з тимчасовим проживанням інвалідів та інших громадян, які переміщуються з тимчасово окупованої території та зони проведення антитерористичної операції»⁴⁴

Окремої уваги заслуговує Указ від 16 жовтня 2014 року «Про забезпечення часткової оплати витрат на тимчасове проживання громадян, які переміщуються з тимчасово окупованої території та району проведення антитерористичної операції»⁴⁵, яким органи державної влади були зобов'язані здійснювати виділення коштів для часткової компенсації витрат внутрішньо переміщених осіб на тимчасове житло.*

У квітні 2016 року було створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, яке у співпраці з Міністерством соціальної політики України організовує діяльність,

внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. № 535. – URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-p>.

⁴² Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015 – 2016 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лип. 2015 р. № 505. – URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/505-2015-p>.

⁴³ Про забезпечення тимчасового проживання сімей, які переселилися з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя : постанова Кабінету Міністрів України від 25 черв. 2014 р. № 213. – URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/213-2014-%D0%BF%20>.

⁴⁴ Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю : Указ Президента України від 13 груд. 2016 р. № 553/2016. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/553/2016>.

⁴⁵ Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» щодо реалізації державних житлових програм : закон України від 16 берез. 2017 р. № 1954-VIII. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1954-19>.

пов'язану з питаннями внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до Указу, основною метою цього Міністерства є реалізація державної політики у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. Зокрема, його діяльність спрямована на узагальнення законодавчої практики, розроблення та прийняття законів і нормативно-правових актів, а також на розвиток співпраці з міжнародними інституціями, однак на сьогодні ці функції на себе перебрав Директорат у справах внутрішньо переміщених осіб та тимчасово окупованих територій Міністерства національної єдності України.⁴⁶

Право на освіту для дітей та молоді, закріплене в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», передбачає можливість продовження здобуття відповідного рівня освіти в інших регіонах України за рахунок державного бюджету або інших джерел фінансування. Крім того, воно гарантує право дітей на влаштування у дошкільні заклади та загальноосвітні школи.

Згідно чинного законодавства, місцеві органи державної влади уповноважені забезпечувати влаштування дітей до державних дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, а також до комунальних закладів освіти, що перебувають у підпорядкуванні місцевого самоврядування. Для реалізації цих завдань органи влади виконують і низку додаткових функцій, зокрема функції Міністерства розвитку, пов'язані з організацією системи прийому до закладів вищої освіти, визначені у положенні про його діяльність.⁴⁷

Окремі повноваження у сфері забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб стосуються, зокрема, питань їхньої реєстрації, адже лише належним чином зареєстровані ВПО мають право продовжувати здобувати освіту та користуватися іншими державними гарантіями. Деякі функції органів державного управління щодо соціального захисту ВПО визначаються спеціальними законами. Зокрема, право на отримання соціально-адміністративних послуг за місцем проживання кореспондує з повноваженнями місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Ці органи здійснюють виявлення сімей ВПО, які перебувають у складних життєвих обставинах, організовують надання їм соціальних послуг та виконують інші функції відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» та Закону України «Про адміністративні послуги».

⁴⁶ Міністерства національної єдності України. URL : <https://surl.li/lwyiyk>

⁴⁷ Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : закон України від 24 груд. 2015 р. № 921-VIII. – URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/921-viii>.

Права внутрішньо переміщених осіб можна класифікувати за окремими сферами, серед яких провідне місце посідає соціальна. Зареєстровані ВПО мають право на працевлаштування, пенсійне забезпечення, участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також на отримання соціальних послуг і доступ до освіти. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», додатково визначається, що особи пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти певних категорій та діти з інвалідністю мають гарантоване право на соціальні послуги відповідно до чинного законодавства. Система соціального захисту в Україні реалізується через державні соціальні програми, спрямовані на задоволення базових інтересів людини, які вона не може реалізувати самостійно, зокрема у сферах охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення.

ВИСНОВКИ

Отже, проведений нами певний аналіз основних питань щодо організації соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальних громадах в умовах воєнного стану дає змогу зробити висновок, що функціональне навантаження на фахівців соціальної сфери істотно зросло, а рівень їхньої відповідальності залишився вкрай високим. Від якості та професійності виконання ними завдань напряду залежить добробут і безпека населення. Водночас значна частина послуг у традиційному форматі залишається недоступною, саме це і зумовило необхідність оперативного впровадження нових форм організації в соціальній роботі, швидкого опанування сучасних знань і навичок, а також активної міжгалузевої взаємодії з медиками, психологами та іншими спеціалістами. Соціальні інституції зіткнулися зі збільшенням кількості отримувачів допомоги, що вимагає від працівників не лише виконання своїх функцій, а й профілактичної діяльності, спрямованої на своєчасне виявлення груп ризику та надання їм підтримки. Крім того, воєнний стан спричинив глибокі трансформації в системі соціальної роботи, які тривають і надалі. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, дітей та сімей з дітьми постає на сьогодні, як досить цілісна система соціально-правових відносин, метою якої є управління ризиками, зменшення їхніх негативних наслідків і забезпечення належних умов для життя та розвитку.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні проаналізовано трансформацію системи соціального захисту населення України після 2014 року, зокрема у сфері надання допомоги дітям та сім'ям із дітьми, які мають статус внутрішньо

переміщених осіб. Визначено, що російсько-українська війна та повномасштабне вторгнення у 2022 році суттєво вплинули на соціально-економічний стан країни, посилили суспільні диспропорції та створили додаткові соціальні ризики. Досліджено нормативно-правові засади соціальної підтримки сімей з дітьми та дітей в тому числі і зі статусом ВПО, а також особливості функціонування соціальної роботи у період воєнного стану. Наголошено на зростанні навантаження на фахівців соціальної сфери, необхідності швидкого опанування нових форм роботи та розвитку міжгалузевої співпраці. Виявлено ключові проблеми: обмежений доступ до традиційних послуг, погіршення освітніх і комунікативних можливостей дітей, зростання кількості сімей у складних життєвих обставинах. Зроблено висновок, що сучасна система соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні є комплексом соціально-правових відносин, спрямованих на управління ризиками, мінімізацію їхніх наслідків та забезпечення належних умов для життя і розвитку дітей та сімей.

Ключові слова: соціальний захист, внутрішньо переміщені особи, воєнний стан, соціальні послуги, соціальна робота, діти та сім'ї з дітьми, нормативно-правове забезпечення, територіальні громади.

Література

1. Андрющенко А. І., Горбунова-Рубан С. О. Підготовка соціальних працівників в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення, «Соціопростір: міждисциплінарний онлайн-збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи»: № 8: СОЦІОПРОСТІР, 2019. 35–40 с. URL : <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/12776> (дата звернення: 23.09.2025).

2. Баханов Б. Захист соціальних працівників під час пандемії COVID-19. Вісник НТУУ «КПІ» «Політологія. Соціологія. Право». Київ, 2020. 145, 20–28 с. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.3\(47\).227028](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.3(47).227028)

3. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. 216 с.

4. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 365. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF>. (дата звернення: 27.09.2025).

5. Зверева І. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вісник психології і соціальної педагогіки, 2008. 56–64 с.

6. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n414> (дата звернення: 27.09.2025).

7. Кривоконь Н. І. Роль соціальної роботи в аспекті побудови громадянського суспільства. *Актуальні проблеми соціальної роботи в Україні (соціально-правовий, педагогічний та правовий аспекти)* : зб. матер. наук.-практ. семінару (м. Чернігів, 29 берез. 2007 р.) / за ред. Н. І. Кривоконь. Чернігів. Обереги, 2007. 71 с.

8. Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. Політичний менеджмент. 2009. № 5. 150–156 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_18. (дата звернення: 27.09.2025).

9. Лукашевич М. П., Семігіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. Київ. 2011. 368 с.

10. Матвієнко Л., & Нежинська, О. Правила надання послуг клієнтам. Психологія і педагогіка. Черкаси. 2020. 244, 222–224 с.

11. Моргун В. Професійна діяльність фахівців соціальної сфери в умовах пандемії. Наука та інновації. 2020. 90, 76–77.

12. Моргай Л. Професійна діяльність фахівців соціальної роботи у Службах справах дітей. Ввічливість. Humanitas. № 1. 2023. 73–78 с. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.10>. (дата звернення: 27.09.2025).

13. Про Міністерства національної єдності України. URL : <https://surl.li/lwyiuk> (дата звернення: 27.09.2025).

14. Овод Ю. В. Особливості професійної діяльності соціального працівника в системі соціального забезпечення. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». № 1. 2013. 167– 170 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_1_40. (дата звернення: 25.09.2025).

15. Про внесення змін до деяких Законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : закон України від 24 груд. 2015 р. № 921-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/921-viii>. (дата звернення: 25.09.2025).

16. Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» щодо реалізації державних житлових програм : закон України від 16 березня 2017 р. № 1954-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1954-19>. (дата звернення: 25.09.2025).

17. Про забезпечення тимчасового проживання сімей, які переселилися з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя : постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2014 р. № 213. URL:

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/213-2014-%D0%BF%20>. (дата звернення: 25.09.2025).

18. Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015 – 2016 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2015 р. № 505. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/505-2015-п>. (дата звернення: 25.09.2025).

19. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 535. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-п>. (дата звернення: 27.09.2025).

20. Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 646. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-п>. (дата звернення: 25.09.2025).

21. Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю : Указ Президента України від 13 грудня 2016 р. № 553/2016. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/553/2016>. (дата звернення: 25.09.2025).

22. Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів від 1 червня 2020 р. № 449. (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.09.2025).

23. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова Кабінету Міністрів від 1 червня 2020 р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.09.2025).

24. Про звернення до Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів, спрямованих на забезпечення належного соціального захисту дітей – вихованців інтернатних закладів, у тому числі дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа: постанова Верховної Ради України від 4 червня 2020 р. № 673-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-20#Text> (дата звернення: 25.09.2025).

25. Регіональний план заходів Львівської області на 2025-2026 роки з реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки URL: <https://loda.gov.ua/documents/139451> (дата звернення: 25.09.2025).

26. Рокотянська, А. Щодо системи надання соціальних послуг на рівні територіальної громади в процесі децентралізації в Україні. Виклики для публічного управління. 2020. 181, 141-146 с.

27. Семигіна, Т & Скляр, Т. Відповідь соціальної роботи на виклики пандемії COVID-19. Академія праці, соціальних відносин та туризму. 2020. 155, 3 с.

Інформація про авторів:

Обіход Михайло Михайлович,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»,
вул. Є. Коновальця, 4, м. Львів, 79000, Україна

Лис Володимир Володимирович,

начальник служби у справах дітей
Львівської обласної державної адміністрації,
доктор філософії з публічного управління,
(за сумісництвом) доцент кафедри соціальної
роботи, управління та суспільних наук
факультету психології та соціального захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Валова, 31, м. Львів, 79000, Україна